

ԱՅՍՐԿՈՎԿԱՍԻ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿԸ 1720-ԱԿԱՆ
ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ

Բանալի բառեր – Արևելյան Այսրկովկաս, Պետրոս Առաջին, Եսայի Հասան-Ջալալյան, Բվան Կարապետ, Օսմանյան կայսրություն, ազատագրական պայքար, մերձկասպյան շրջաններ, լեզգիներ

Հայ ժողովրդի արևելյան հատվածը, որ XVIII դարի սկզբին դեռևս Մեֆյան Իրանի տիրապետության ներքո էր, քայլեր էր ձեռնարկում պարսկական լուծը թոթափելու ուղղությամբ: Իրանի թուլացման հետևանքով երկրի տարբեր հատվածներում ծայր առած ապստամբությունները¹ 1720-ական թվականներին վերաճեցին ազատագրական պայքարի: Ստեղծված իրավիճակում հայերը ստիպված էին ապավինել ռուսների աջակցությանը, որոնք Հյուսիսային պատերազմից հետո, օգտվելով Իրանի ծանր կացությունից, որոշել էին զբաղեցնել մետաքսով հարուստ մերձկասպյան տարածաշրջանները՝ գրավելով նաև Շամախին: Նման հեռանկարի համար փայլուն առիթ էր 1721 թ. Դաղստանի լեռնականների՝ Դաուդ բեկի և Սուրհայի հարձակումն այդ քաղաքի վրա, որի հետևանքով տուժել էին ռուս առևտրականները²:

Ռուսների նախապատրաստվող արշավանքը տարածաշրջան ոգևորություն էր առաջացրել հայ և վրացի ժողովուրդների շրջանում, որոնք մեծ հույսեր էին տածում սպասվող օգնությունից: Հայ ժողովրդի անունից ազատագրական պայքարին միտված քայլերն Իսրայել Օրու մահից հետո համակարգում էին գլխավորապես Գանձասարի կաթողիկոս Եսայի Հասան-Ջալալյանը և Մինաս վարդապետ Տիգրանյանը, ովքեր առիթը բաց չէին թողնում նամակներ հղելու Պետրոս Առաջինին (1696-1725): Այսպես, Ե. Հասան-Ջալալյանը 1718 թ. համայն հայության անունից հպատակություն էր հայտնում ռուս ցարին և խնդրում օգնել հայերին³: Միննույն բովանդակությունն ուներ Մինաս վարդապետի հղած խնդրագիրը, որտեղ ներկայացվում էին նաև տեղի ունեցած որոշ իրողություններ⁴:

¹ Տե՛ս Newman J. A., Safavid Iran: Rebirth of a Persian Iran, London, New York, 2006, p. 107:

² Տե՛ս Армяно-русские отношения в первой трети XVIII века, сборник документов, т. II, ч. I, Ереван, 1964, с. XIII:

³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 373-374:

⁴ Տե՛ս Эзов Г. А., Сношения Петра Великого с армянским народом, СПб., 1898, с. 329-332:

Ինչ վերաբերում է վրացիներին, ապա Վախթանգ VI-ի գլխավորությամբ նրանք նույնպես ունեին ռուսամետ դիրքորոշում և կապ էին պահպանում ռուս ներկայացուցիչների հետ: Ավելին՝ վերջինս, 1719 թ. Սպահանից վերադառնալով Թիֆլիս, սկսել էր Մեֆյան Իրանի դեմ նախապատրաստական աշխատանքներ իրականացնել և ըստ Ե. Հասան-Ջալալյանի վկայության, նրա հրահանգների համաձայն, հայերը նույնպես զբաղված էին զինված ուժերի կենտրոնացմամբ¹, որը փաստում է, որ հայերն ու վրացիները սերտորեն համաձայնեցնում էին իրենց քայլերը:

Ծրագրերի իրականացման տեսանկյունից Պետրոս Առաջինը ուներ Այսրկովկասի ժողովուրդների՝ հայերի և վրացիների աջակցության կարիքը: Բանն այն է, որ նրանցով բնակեցված տարածքները ռազմավարական առումով անչափ կարևոր էին՝ հատկապես վաղեմի հակառակորդ օսմանցիների գործոնը հաշվի առնելու պարագայում, որոնց համար դրանք ամենակարճ ճանապարհն էին՝ կասպյան տարածաշրջանները թիրախավորելու առումով: Մասնավորապես վրացական թագավորանիստ Քարթլին և Հայաստանի Արցախն ու Ուտիքը օսմանցիների համար դարպաս էին Արևելյան Այսրկովկաս ներթափանցելու համար: Վերահսկողություն սահմանելով Այսրկովկասում՝ ռուսները կապահովագրեին կասպյան տարածաշրջանների անվտանգությունը և այդտեղ շոշափելի առավելություն կստանային: Դրան կնպաստեր նաև այն, որ Ռուսաստանը շատ լավ տեղեկացված էր հայերի և վրացիների ծանր կացությանը ու նրանց ռուսամետ տրամադրություններին, ուստի շատ կարևոր էր օգտագործել այդ գործոնը, ինչը հիմք էր տալիս առավել ակտիվ լինել տարածաշրջանի քրիստոնյա ժողովուրդների հետ հարաբերություններում:

Ռուսական զորքերի առաջխաղացումը Այսրկովկաս Պետրոս Առաջինը նախատեսում էր իրականացնել Շամախիի ուղղությամբ, քանի որ Դերբենտն ու Բաքուն գրավելուց հետո աշխարհագրական տեսակետից այն նպաստավոր էր: Ըստ նրա ծրագրերի՝ երկու ժողովուրդները պետք է համատեղ հանդես գային և ռուսների Դերբենտ մտնելուն պես պայքարեին Դաուդ բեկի դեմ ու մտնեին Շամախի², որից հետո տեղի կունենար ռուս-հայ-վրացական զինված ուժերի հանդիպումը: Այդ մասին ռուս առաջնորդը Վախթանգին հրահանգեց 1722 թ. հուլիսին, իսկ օգոստոսին վերջինս տեղեկացվեց Դերբենտ և Բաքու արշավանքի մասին³: Օգտագործելով ռուսների Դերբենտ առաջխաղացումը՝ Վախթանգ VI-ն ուղղվեց Գանձակ: Միաժամանակ, Եսայի կաթողիկոսի ակտիվ մասնակցությամբ և Ղարաբաղի հրամանատարների (Ավան, Շրուան, Շահնի, Սարուխան) հավաքած շուրջ 12000

¹ Տե՛ս Պատմութիւն համառօտ Աղուանից երկրի յօրինեալ Ի Տ. Եսայի Աղուանից Կաթողիկոսէ Հասան Ջալալեանց, Յերուսաղէմ, 1868, էջ 46-48 (այսուհետև՝ **Հասան Ջալալեանց**):

² Տե՛ս **Лысов В. П.**, Персидский поход Петра I. 1722-1723, [М.], 1951, с. 208:

³ Տե՛ս **Цагарели А. А.**, Сношения России с Кавказом, СПб., 1891, с. 29:

մարտիկները¹ վերջինիս հրահանգով պետք է միավորվեին 30000-ից բաղկացած վրացական զինված ուժերին, որոնք, սեպտեմբերին մուտք գործելով Գանձակ, պարտության էին մատնել լեզգիներին²:

Ռուսները Դերբենտը գրավեցին 1722 թ. օգոստոսին, և սպասվում էր, որ հաջորդ քայլը պետք է լիներ Բաքվի և Շամախիի գրավումը, սակայն ռուսական կողմն անսպասելի հետաձգեց արշավանքը հաջորդ տարվան, քանի որ, բացի բնակլիմայական դժվարին պայմաններից, նաև ծովային փոթորկի պատճառով պարենամթերքի պակաս էր առաջացել: Այդ պատճառով ծրագիրը կյանքի չկոչվեց, ուստի հայ-վրացական ուժերը ստիպված էին վերադառնալ իրենց ելակետային դիրքերը³: Հետագայում ռուս կայսրուհի Եկատերինա I-ը (1725-1727) Վախթանգին խոստովանել էր, որ Պետրոս Մեծը ցանկանում էր Դերբենտի գրավումից հետո արշավել Շամախի⁴: Ռուսաստանի ներկայությունը տարածաշրջանում խիստ անհանգստացրեց Օսմանյան կայսրությանը, որը սկսեց գործնական քայլերի դիմել և արդեն հոկտեմբերին ընդունեց լեզգի ֆեոդալների հովանավորության խնդրանք-առաջարկը՝ Դաուդ բեկին կարգելով Շիրվանի խան⁵: Այդ լուրջ վտանգ էր Ռուսաստանի համար, քանի որ դրանով օսմանցիները հաստատում էին Այսրկովկասի նկատմամբ իրենց տարածքային հավակնությունները:

Ռուսաստանի շահերից էին բխում Շամախիի շուտափույթ գրավումը և հայ-վրացական զինված ուժերի հետ համատեղ առաջխաղացումը՝ նախքան օսմանցիների մուտքը տարածաշրջան: Այն կօզներ, որ ռուսական կողմը ունենար շահավետ աշխարհաքաղաքական դիրք, ինչը էականորեն կդժվարացներ օսմանյան զորքերի առաջխաղացումն Այսրկովկաս, քանի որ, ի դեմս հայերի և վրացիների, անմիջական կապ կստեղծվեր ռուսական ուժերի հետ: Բացի այդ, Շամախիի գրավումը միացյալ ուժերի համար ազատագրական պայքարի լուրջ խթան կդառնար: Դրանով հայերը զուցե բացառիկ հնարավորություն կստանային թոթափելու սեֆյան լուծը: Սակայն ռազմական հաջողությունների գերակշիռ մասը 1723 թ. թողնելը հարվածի տակ դրեց դրա իրագործումը: Հետագայում, ինչպես ակնհայտ դարձավ, նախքան դեպի Այսրկովկաս առաջանալը Պետրոս Մեծը պետք է լուծեր մերձկասպյան շրջանների ամրապնդման խնդիրը, ինչը հրատապ էր հաշվի առնելով օր օրի ահագնացող թուրքական վտանգը: Այդ մասին է վկայում 1722-1723 թթ. ձմռան ամիսներին նրա պատասխանը Քարթլի զորք ուղարկելու Վախթանգի խնդրանքին առ այն, որ առանց Բաքվի գրավման և

¹ Տե՛ս **Հասան Ջալալեանց**, էջ 47:

² Տե՛ս **Эзов Г. А.**, նշվ. աշխ., էջ 332:

³ Տե՛ս **Հասան Ջալալեանց**, էջ 50-51:

⁴ Տե՛ս **Лысов В. П.**, նշվ. աշխ., էջ 209:

⁵ Տե՛ս **Буткова Н. Г.**, Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год, часть первая, СПб., 1869, с. 10:

այդ տարածաշրջաններում ամուր դիրքեր ունենալու նա չի կարող որևէ գործողության դիմել¹: Այդպիսով կարող ենք արձանագրել, որ, ինչպես ցույց տվեցին հետագա իրադարձությունները, 1722 թ. ռուսների առաջխաղացման դադարեցումը ճակատագրական եղավ Այսրկովկասի ժողովուրդների (ի դեմս հայերի և վրացիների) համար, որոնք հաջորդ տարի ստիպված էին մաքառել գլխավորապես օսմանյան զորքերի դեմ:

Օսմանյան արշավանքի վտանգը շատ լուրջ փոփոխությունների հանգեցրեց, ինչը մեծապես ազդեց Ռուսաստանի ծրագրերի վրա: Եթե նախկինում, հաշվի առնելով լեզգիների հարձակումը, ռուսների գլխավոր նպատակը Շամախիի գրավումն էր, ապա աստիճանաբար նկատում ենք, որ Պետրոս Առաջինը առաջնահերթ ցանկանում էր ամրապնդել մերձկասպյան տարածաշրջանները և պատրաստ էր հրաժարվել Շամախի մուտք գործելուց: Այն տեղ գտավ 1723 թ. փետրվարի 16-ին սուլթան Ահմեդ III-ին (1703-1730) ուղղված առաջարկում, որով ռուսական կողմը պատրաստ էր ընդունել օսմանյան հովանավորչությունը Դադստանի լեռնականների նկատմամբ պայմանով, որ օսմանցիները զորքեր չեն մտցնի Շամախի, Լեզգիստան, Ստորին Դադստան: Փոխարենը ռուսները հաստատում էին իրենց հավակնությունները Վերին Դադստանի, ինչպես նաև՝ Շիրվանի մերձկասպյան տարածքների նկատմամբ: Բացի այդ, նրանք հորդորում էին երկուստեք գերծ մնալ Վրաստան արշավելու մտքից²: Փաստորեն, օսմանյան վտանգը ստիպում էր ռուսներին վերանայել իրենց մտադրությունը առաջնալ Շիրվանի խորքերը և հրաժարվել Շամախին և հարակից երկրամասերը գրավելուց, սակայն ոչ ի հաշիվ մերձկասպյան տարածաշրջանների, որոնք Ռուսաստանի համար արդեն առաջնահերթ նշանակություն ունեին: Սակայն սա չէր նշանակում, որ ռուսներն անտարբեր էին դառնում Շամախի քաղաքի ճակատագրի հանդեպ, քանի որ այն կարևոր էր ոչ միայն Այսրկովկասը, այլև ամբողջ կասպյան տարածաշրջանը վերահսկելու առումով:

Շամախիի առանցքային նշանակությունը հստակ էր նաև Օսմանյան կայսրության համար, որը պատրաստվում էր շուտափույթ զորքեր մտցնել այնտեղ: Այն, բացի այսրկովկասյան ազդեցությունից, ընդհանուր առմամբ ամուր հենարան էր Սեֆյան Իրանի նկատմամբ ռուսական հավակնությունների դեմ: Այդ մասին է վկայում այն փաստը, որ 1725 թ. Ղարաբաղի հայերի կողմից գերեվարված օսմանցի փաշաներից մեկը հայտնել է, որ ռուսների մուտքը տարածաշրջան ծովային ճանապարհով իրենց ստիպել է հարձակվել այդ տարածքների վրա: Հետևաբար այդ միջակայքում ապրող ժողովուրդները՝ ներառյալ հայերը, պետք է ոչնչացվեն, ապա հավելել է, որ եթե հայերը չլինեին, ապա օսմանյան բանակը կգրավեր Դերբենտը և Բաքուն³:

¹ Տե՛ս Լысов В. П., նշվ. աշխ., էջ 213:

² Տե՛ս Նույն տեղում, էջ 136-137:

³ Տե՛ս Эзов Г. А., նշվ. աշխ., էջ 422:

Օսմանյան նկրտումների առաջին քայլը 1723 թ. ամռանը Թիֆլիսը գրավելն էր¹, որից հետո թիրախ էր դարձել Շամախին: Սակայն աշնանը, 80000 զորաբանակով² շարժվելով այդ ուղղությամբ, նրանց չհաջողվեց կոտրել Գանձակի դիմադրությունը, որի պաշարումը տևեց 20 օր³:

Օսմանյան հարձակումը Թիֆլիսի վրա լուրջ ահազանգ էր Ռուսաստանի համար, ինչը ստիպեց հատուկ վերահսկողություն սահմանել գրավված Դերբենտում, Գիլանում, իսկ հուլիսից՝ նաև Բաքվում⁴: Պետրոս Մեծը միաժամանակ շարունակում էր աշխատանքներ իրականացնել հայերի դիմադրությունը համակարգելու ուղղությամբ և ի դեմս հայազգի Իվան Կարապետի՝ ներկայացուցիչ ուղարկեց Ղարաբաղ, որն այնտեղ հասավ միայն դեկտեմբերին⁵: Վերջինս 1723 թ. հունիսի 3-ին թվագրված նամակով պետք է դիմեր հայ մեծամեծներին հավաստիացնելու, որ հայերի ազատագրման խնդիրը մեծապես կախված է մերձկասպյան շրջաններում ռուսական զորքերի տեղակայումից, և կոչ էր անում հնարավորինս դիմադրել օսմանցիներին: Այնուհետև հավելում էր, որ հայերը վայելում են Ռուսաստանի հովանավորությունը, և եթե դիմադրությունն անհնարին լինի շարունակել, ապա կարող են տեղափոխվել մերձկասպյան տարածաշրջաններ⁶: Արձանագրենք, որ տեղափոխության առաջարկն աննախադեպ էր, ինչը փաստում է, որ ռուսները, հաշվի առնելով օսմանցիների ներխուժումն Այսրկովկաս, փորձում էին համակարգել տեղի ուժերը Օսմանյան կայսրության զորքերի դեմ և այդպես առնվազն խոչընդոտել հակառակորդի առաջխաղացումն առանց իրենց անմիջական մասնակցության, իսկ անհաջողության դեպքում համակերպվել այդ տարածքների կորստի հետ:

Չնայած Գանձակի մոտ սուլթանական բանակի կրած անհաջողությանը՝ օսմանցիները լի էին շուտափույթ հաջողություններ գրանցելու վճռականությամբ: Դեռևս 1723 թ. հոկտեմբերի 27-ին Կ. Պոլսի ռուս ռեզիդենտ Իվան Նեպլուևը հայտնում էր, որ օսմանցիները սպառնացել են, թե ձմռանը կգրավեն Երևանն ու Թավրիզը⁷: Ռուսները գիտակցում էին, որ առանց իրենց օգնության հայերը չէին կարող երկար ժամանակ դիմազրավել հակառակորդին, որը սպառնում էր ցարական ձեռքբերումներին, ուստի ռուսական կողմի՝ օսմանցիներին ուղղված դիմում-առաջարկով հորդորում էին գերծ

¹ Տե՛ս **Лысов В. П.**, նշվ. աշխ., էջ 135:

² Տե՛ս **Армяно-русские отношения в первой трети XVIII века**, сборник документов, т. II, ч. II, Ереван, 1967, с. 51:

³ Տե՛ս **Арутюнян П. Т.**, Освободительные движения армянского народа в первой четверти XVIII века, М., 1954, с. 167:

⁴ 1723 թ. հուլիսին գեներալ Մատյուշկինի գլխավորությամբ ռուսները գրավեցին Բաքուն:

⁵ Տե՛ս **Աբրահամյան Ա. Գ.**, Մի էջ Անդրկովկասի ժողովուրդների և հայ-ռուսական հարաբերությունների պատմությունից, Երևան, 1953, էջ 31:

⁶ Տե՛ս **Эзов Г. А.**, նշվ. աշխ., էջ 355-356:

⁷ Տե՛ս **Армяно-русские отношения...**, т. II, ч. II, с. 153:

մնալ հետագա առաջխաղացումից¹: Օսմանցիների համար այն բարենպաստ էր այնքանով, որ առիթ էր վերանայելու իրենց քաղաքականությունը տարածաշրջանում: Եթե նախկինում նրանք տեսչում էին ամեն գնով տիրելու ամբողջ Իրանը և սպառնում էին պատերազմով, ապա արդեն բացահայտորեն նկատում էին ռուսական հաջողությունները: Հետևաբար տրամաբանական է, որ 1723 թ. վերջին կողմերը պայմանավորվեցին, որ Կովկասում դեմ դիմաց հայտնվելու դեպքում պետք է զերծ մնային պատերազմական գործողություններից²: Նման համաձայնությունը միտում ուներ առաջին հերթին ժամանակ շահելու և խուսափելու միմյանց դեմ հնարավոր պատերազմից: Սակայն դա չէր նշանակում, որ օսմանցիները պետք է բավարարվեին միայն Թիֆլիսի գրավումով: Նրանք փորձեցին որքան հնարավոր է շատ տարածքներ գրավել՝ հակադրվելով ռուսական ձեռքբերումներին: Ուստի սուլթանական բանակը 1724 թ. Թիֆլիսից ուղղվեց Երևան՝ նպատակադրվելով գրավել այն: Կարբիի 40 օրյա դիմադրությունը կոտրելուց հետո (սկիզբը՝ 1724 թ. ապրիլի 25-ից)³, օսմանցիները ձեռնամուխ եղան Երևանի գրավմանը, որը տեղի ունեցավ սեպտեմբերի 23-ին, թեև պաշարումը սկսվել էր հունիսի 24-ին⁴:

Ռուս-օսմանյան տևական բանակցություններից հետո 1724 թ. հունիսի 12-ին ֆրանսիական միջնորդությամբ կնքվեց ռուս-օսմանյան հաշտության պայմանագիրը, որով Ռուսաստանին էին անցնում Դերբենտից Մազանդարան ընկած մերձկասպյան տարածքները, իսկ Օսմանյան կայսրությանը՝ Այսրկովկասը, ինչպես նաև՝ Թավրիզն ու Քերմանշահը⁵: Ինչ վերաբերում է Շամախիին, ապա այն դրվեց օսմանյան հովանավորչության ներքո, սակայն այնտեղ նա չէր կարող գործ ուղարկել, իսկ մնացյալ տարածքները ճանաչվում էին Իրանի անբաժանելի մաս, եթե շահ Թահմասպյն այդ պայմաններն ընդուներ⁶: Այդ պայմանագրով օսմանյան և ռուսական կողմերը խուսափեցին հնարավոր բախումից, ինչը ձեռնտու էր նրանց անգամ այն պարագայում, որ դրանով Օսմանյան կայսրությունը գրկվեց մերձկասպյան տարածաշրջաններ արշավելու հեռանկարից, իսկ Ռուսաստանը՝ Այսրկովկասում հաստատվելու մտքից:

Այսպիսով, անասելի ծանրանում էր տարածաշրջանի ժողովուրդների, գլխավորապես հայերի կացությունը, իսկ դժվարանում էր զինված պայքարը հակառակորդի դեմ, քանի որ այն մեծապես կախված էր Ռուսաստանի առաջխաղացումից դեպի Շամախի: Դրա կարևորության մասին հանդիպում

¹ Տե՛ս **Лысов В. П.**, նշվ. աշխ., էջ 146:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 147:

³ Տե՛ս **Այվազյան Ա. Մ.**, Երևանի 1724 թ. պաշտպանության ժամանակագրության մասին // «ՊԲՀ», 1991, թիվ 1, էջ 100:

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 93-100:

⁵ Տե՛ս *Армяно-русские отношения в первой трети XVIII века*, т. II, ч. I, с. LXXV:

⁶ Տե՛ս **Лысов В. П.**, նշվ. աշխ., էջ 238:

ենք նաև դեռևս 1722 թ. դեկտեմբերի 12-ին Մինաս արքեպիսկոպոս Փերվազյանի՝ Մինաս վարդապետին ուղղված նամակում, որտեղ նա հորդորում էր հնարավորինս շուտ միջնորդել, որպեսզի ռուս զինվորները Շամախի մուտք գործեն¹: Վերոհիշյալ իրադարձությունները թույլ են տալիս հավաստելու, որ ռուսների գործնական քայլերն այդ ուղղությամբ հնարավոր էր ակնկալել Դերբենտի գրավումից հետո, սակայն 1722 թ. հոկտեմբերին՝ օսմանցիների կողմից Դադստանի լեռնականների հովանավորությունը ստանձնելուց և Այսրկովկաս ներխուժումից ի վեր, դրա իրագործման իրատեսական քայլերը կարելի է դատապարտված համարել: Դրանից հետո ռուսական կողմի առաջխաղացումը դեպի Շամախի բացառված էր. Պետրոս Առաջինը, չունենալով ամուր հենարան, չէր ցանկանա պատերազմել Օսմանյան կայսրության դեմ: Դրա փոխարեն ամրապնդելով վերահսկելի շրջանները՝ նա միաժամանակ տեղի ռուսամետ ուժերին հույս ներշնչող կոչեր էր անում՝ ձգտելով միասնական պատնեշ ստեղծել: Դրա իրագործման համար հույժ կարևոր էր չքույլատրել օսմանյան գորքերի մուտքը Շամախի, որի դիմաց ստեղծված իրավիճակում կարելի էր զիջել պայմանագրով նախատեսված տարածքները, որի հետևանքով Շամախին չեզոք գոտի դարձավ ռուս և օսմանցի զինվորների համար՝ զերծ մնալով կողմերի անմիջական ներկայությունից:

Բարձր Դուռն իր հերթին էր խուսափում պատերազմից, քանի որ հակառակորդն ամենին թույլ չէր, և նկատի ունենալով մերձկասպյան շրջաններում ամրապնդվելու հանգամանքը՝ հաղթանակի հասնելու որևէ երաշխիք չունեք: Այդ գործում նշանակալի էր այն հանգամանքը, որ օսմանցիները, տեղյակ լինելով Իվան Կարապետի ներկայությանը և գործունեությանը, զգուշանում էին, որ իրենց գորքերի առաջացման դեպքում տարածաշրջանի ռուսամետ ուժերը, որոնք արժանի դիմադրություն էին ցուցաբերում, կարող էին շատ մեծ հարված հասցնել թիկունքից, ուստի ռիսկի դիմելու կարիք չկար: Անխոս, հետագայում երկու երկրները տեսականորեն պահպանում էին միմյանց դեմ պատերազմելու հնարավորությունը, ինչը մեծ լարվածություն էր առաջացնում, սակայն կողմերը մինչև 1720-ականների վերջը խուսափեցին միմյանց դեմ առճակատումից:

Պետրոս Մեծի մահից հետո Ռուսաստանը, ելնելով զանազան դժվարություններից, իր ներկայությունը կասպյան տարածաշրջաններում անշահավետ համարեց, ուստի և Թահմասպ II-ին սիրաշահելու համար կայսրուհի Եկատերինա I-ը պատրաստվում էր հրաժարվել Գիլանից, Մազանդարանից, Աստրաբադից²: Սա նշանակում էր, որ այդ ժամանակ ևս որևէ խոսք չէր կարող լինել հայերին աջակցելու մասին: Ավելին՝ տարածաշրջանի ռուս ներկայացուցիչ Դոլգորուկովի 1726-1727 թթ. խնդրանք-նամակները, որոն-

¹ Ст' у Армяно-русские отношения..., т. II, ч. II, с. 17-20:

² Ст' у Соловьев С., История России в царствования Императора Петра 2 и Анны Иоанновны, т. 1, М., 1868, с. 7:

ցով նա կոչում էր իշխանությանը զինված ուժերով սատարել օգնություն խնդրող հայերին¹, որևէ դրական արձագանքի չէին արժանանում: Ինչ վերաբերում է Օսմանյան կայսրությանը, ապա, ի թիվս այլ երկրամասերի, մինչև 1728 թ. այն կարողացել էր մեծ պայքարի գնով գրավել պայմանագրով նախատեսված ամբողջ Արևելյան Հայաստանը:

Георгий Мирзабекян – *Об оценке политической ситуации 1720-х гг. на Южном Кавказе*

Армянский народ в 20-х годах XVIII века в интересах освободительного движения в Карабахе и Сюнике надеялся на помощь России, и армянское духовенство неоднократно отправляло письма в Петербург. Главной целью заинтересованности России в Закавказье в начале Персидского похода было занятие Шамахи, что обеспечило бы крепкую связь между русскими войсками и христианскими народами региона. Вторжение османских войск в Тифлис в 1723 г. повлияло на планы России в Восточном Закавказье, что позволило османцам осуществить захват Восточной Армении до 1728 г.

Georgi Mirzabekyan – *On the Assessment of the Political Situation in Transcaucasia in the 20s of the XVIII century*

In the 20s of the XVIII century coming out of the interests of the liberation movement in Karabakh and Syunik the Armenian people relied on the aid from Russia, and the Armenian clergy repeatedly sent letters to Petersburg. The main goal of Russia's interest in Transcaucasia at the beginning of the Persian campaign was the occupation of Shamakhi, which would ensure a strong connection between the Russian troops and the Christian peoples of the region. The invasion of Ottoman troops in Tiflis in 1723 influenced Russia's plans in the Eastern Transcaucasia, which allowed the Ottomans to seize Eastern Armenia until 1728.

¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 16: